

MYŠLENÍ
SOUČASNOSTI

Kotvy na nebesích
Metafyzická
základna života
Rémi Brague

KAROLINUM

Kotvy na nebesích

Metafyzická základna
lidského života

Rémi Brague

Z francouzského originálu *Les Ancres dans le ciel*.
L'infrastructure metaphysique, vydaného nakladatelstvím
Seuil v roce 2011, a s přihlédnutím k 2. vydání
Les Ancres dans le ciel. L'infrastructure metaphysique
de la vie humaine,
vydanému v nakladatelství Flammarion v roce 2013,
přeložili Šimon Grimmich a Jan Lockenbauer
Doslov Vojtěch Hladký

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Redakce Adéla Petruželková
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Editions du Seuil, 2011
Translation © Šimon Grimmich, Jan Lockenbauer, 2019
Epilogue © Vojtěch Hladký, 2019
Foreword to Czech Edition © Rémi Brague, 2019

ISBN 978-80-246-3802-7
ISBN 978-80-246-4466-0 (online: pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva /7

Předmluva k českému vydání /8

I. KAPITOLA METAFYZIKA JAKO VĚDĚNÍ

A JAKO ŽITÁ ZKUŠENOST /12

§ 1. Od knihy k substantivu a dále k adjektivu /12

§ 2. Filosofická disciplína /13

§ 3. Dimenze lidství /15

§ 4. Absence, kterou je třeba kompenzovat /18

II. KAPITOLA METAFYZIKA DOSAZENÁ ZPĚT NA SVÉ MÍSTO /19

§ 5. Destrukce metafyziky v období moderny /19

§ 6. Metafyzika jako umocnění fyziky /22

§ 7. Kantovský exodus /23

III. KAPITOLA NIHILISMUS ODMÍTAJÍCÍ METAFYZIKU PRO JEJÍ PESIMISMUS /27

§ 8. Vzestup nihilismu /27

§ 9. Nihilismus a pesimismus /29

§ 10. Konvertibilita transcendentálií /31

§ 11. Touha po dobru /35

IV. KAPITOLA BYTÍ JAKO POUHÁ SYROVÁ EXISTENCE A NAHODILOST ŽIVOTA /36

§ 12. Redukce bytí na existenci /36

§ 13. Voluntaristický odklon /37

§ 14. Nahodilost života /39

§ 15. Nepřejícnost vůči sobě samému /42

V. KAPITOLA NALODĚNÍ, AUTONOMIE A UZAVŘENOST /44

§ 16. Na jedné lodi /44

- § 17. Autonomie /45
- § 18. Imanentní společnost /47
- § 19. Lehkost nicoty /48

VI. KAPITOLA SEBEVRAŽDA A LÁSKA K ŽIVOTU /50

- § 20. O sebevraždě /50
- § 21. Sebevražda a nesmrtelnost /52
- § 22. Milovat žítí a milovat život /55

VII. KAPITOLA SEBEZNIČENÍ LIDSTVA /58

- § 23. Konec „metafyzického živočicha“ /58
- § 24. Sebevražedné zbraně /60
- § 25. Tíže každé generace /62
- § 26. Kolektivní sebevražda /63

VIII. KAPITOLA ŽIVOT? JAKÝM PŘÁVEM? /66

- § 27. Smrtelnost a natalita /66
- § 28. Právo k plození /68
- § 29. Konec nahodilosti /70
- § 30. Produkce člověka /72

IX. KAPITOLA V RÁMCI DOBRA A ZLA /74

- § 31. Století bytí /74
- § 32. Infra-morální základ morálky /76
- § 33. Ateismus neschopný podněcovat život /79
- § 34. Nepatřičný autobus /81

X. KAPITOLA METAFYZIKA JAKOŽTO

PŘEDMĚT SVOBODY /83

- § 35. Návrat k Platónovi /83
- § 36. Svoboda až do konce /85
- § 37. Svoboda a Dobro /87
- § 38. Oběť /89
- § 39. Víra nebo smrt /90

ZÁVĚR /93

SEZNAM LITERATURY /95

RÉMI BRAGUE A JEHO HLEDÁNÍ KOŘENŮ MODERNÍ DOBY Vojtěch Hladký /103

JMENNÝ REJSTŘÍK /112

VĚCNÝ REJSTŘÍK /115

Tato kniha vychází z přednášek pronesených mezi 23. a 27. březnem 2009 v Barceloně na katedře Joana Maragalla. Děkuji členům rady této katedry za čest, kterou mi svým pozváním prokázali.

V souladu s pravidly katedry byl text, který jsem původně napsal a přednesl ve francouzštině, nejprve vydán v katalánštině v překladu Jordiho Galí y Herrery.¹ Po překladu dvou předchozích děl, z nichž v jednom případě šlo o výbor francouzsky nikdy nepublikovaný,² mu tedy dlužím poděkování i za tento nový překlad.

V přednáškách se zabývám myšlenkami, které bych chtěl předložit rovněž jinde, buď ve vyspělejší formě, nebo z jiné perspektivy.

Pokud má čtenář naspěch, může přejít přímo na začátek kapitoly III, § 8. Náčrt dějin metafyziky je pro nefilosofa příliš technický a pro filosofa směšně obecný. Předkládám jej zde výlučně jako výchozí bod následujících úvah. Dějiny metafyziky tedy sleduji z velmi úzkého zorného úhlu, který je pro mé úvahy zcela zásadní.

Laurence Devillairsová a Camille Wolffová měly k textu mnoho velmi relevantních připomínek. Velice jim děkuji.

Má žena Françoise byla opět natolik laskavá, že předchozí verze mého rukopisu podrobila dvojímu kritickému čtení. Vděčím jí za mnohem více než za tuto službu. Je pro mě však snadnější poděkovat jí právě za ni.

Mnichov, květen 2009 a Paříž, říjen 2010

¹ *La infraestructura metafísica. Assaig sobre el fonament de la vida humana*, Cruilla, Barcelone 2010.

² *Europa, la via romana*, Barcelonesa d'edicions, Barcelone 1992 (2., rozš. vyd. 2002); *El passat per endavant*, Barcelonesa d'edicions, Barcelone 2001.

Poctilo mě a velmi potěšilo, když jsem se dozvěděl, že tato knížka má vyjít v českém překladu. Rád bych tímto vyjádřil svou vděčnost všem, kteří ji v záplavě publikací vycházejících na dnešním trhu objevili a připravili k vydání.

Již několikrát jsem měl to štěstí, že mé texty byly přeloženy do češtiny. *Kotvy na nebesích* jsou v tomto ohledu dokonce již mou čtvrtou knihou. Recepte mé tvorby započala již v roce 1994 knihou *Evropa, římská cesta*, objevenou a přeloženou mým mladým kolegou, filosofem Karlem Theinem. Následně byla přeložena kniha *O Bohu křesťanů a o jednom nebo dvou dalších* (2011) a konečně *Podstata člověka: O ohrožení lidské legitimacy* (2017).

Předkládaná kniha je již k dispozici v katalánštině, italštině, portugalské a němčině. V tisku je v současnosti i překlad do angličtiny. Mám radost, že díky českému překladu mohou mé úvahy vstoupit do regionu, kterému Francouzi říkají střední Evropa. Jedná se o dost podivné označení vzhledem ke skutečnosti, že Čechy a Morava daly v celé historii několikrát najevo, že chtějí vědomě patřit k Západu. K tomuto přesvědčení se hlásily s dvojnásobnou odvahou rovněž v době, kdy marxisticko-leninské režimy, které byly po druhé světové válce nastoleny zbraněmi nebo převratem, chtěly světu namluvit, že existuje „východní blok“, k němuž tato oblast náleží. V tomtéž čase plném rozporů byla města jako například Vídeň naopak jakoby žádána, aby ustoupila o více než sto kilometrů směrem k Atlantiku a mohla se připojit k „Západu“...

Toto druhé období „temna“ již naštěstí skončilo a v Evropě panuje, jestliže ne přímo jednota, tak alespoň svoboda pohybu pro její obyvatele a pro materiální nebo kulturní statky. Zá-

roven se zde ovšem objevuje nové nebezpečí, které ohrožuje rovněž celý Západ, a dokonce všechny nově industrializované země. Vše nasvědčuje tomu, že toto nebezpečí zítra zasáhne i zbytek naší planety, který dnes tvoří „rozvojové“ země, pokud se vydají na stejnou cestu jako nejuspěšnější světové regiony.

Tato atmosféra nebezpečí má různé příznaky, které jsou zcela přirozeně jasněji patrné v našich podmínkách, kde dosáhly nejvyšší intenzity, než v tzv. „třetím světě“. Lze jich namátkou uvést hned několik: pokles porodnosti, který vede k tomu, že generace se neobměňují, a vyvolává za účelem kompenzace ne vždy kontrolovanou migraci; ztráta vědomí příslušnosti k národnostním celkům a z ní plynoucí ztráta schopnosti jednat, jež je nahrazena pouhým odvoláváním se na principy, které jsou příliš obecné na to, aby se podle nich bylo možné rozhodovat (např. „lidská práva“); prohlubující se propast mezi vykořeněnými elitami, disponujícími hospodářskou, politickou a kulturní mocí, a lidovými vrstvami, které se cítí opuštěné a tento pocit je žene do náruče takzvaných „populistických“ demagogů. Ke všem těmto jevům, k nimž bychom pravděpodobně mohli přidat mnoho dalších, již existuje celá řada komentářů a analýz od odborníků mnohem kompetentnějších, než jsem já. Nemám v úmyslu být v tomto směru považován za autoritu, a proto odkazuji na jejich práci.

Dle mého názoru je však v mé kompetenci ukázat, že kořen současné krize, jejíž rozmach se projevuje nejrůznějšími způsoby, se nachází na úrovni toho, co označuji jako „metafyzické“. Toto přídavné jméno je možná až příliš těžkopádné, ale navzdory všemu ho používám, protože vhodnější označení jsem zkrátka nenašel. Vědomě, avšak s jistou dávkou ironie, jsem si přisvojil pravý opak marxistického učení, a odvažuji se tvrdit, že metafyzické nepředstavuje „nadstavbu“, která by se tyčila nad podmínkami materiální výroby jako iluzorní kouř, ale daleko spíše něco jako „základnu“. Na tuto myšlenku odkazuje provokativní podtitul předkládané knihy.

Trvám na tom, že jediný způsob, jak může lidstvo stvrdit svou legitimitu, je ukotvit se v transcendenci, kterou označuji jako metafyzickou. Z tohoto důvodu pracuji s představou, kterou vykresluji v závěru knihy a která figuruje i v jejím názvu: paradox kotev, které se vyhazují nikoli na dno moře, nýbrž na

oblohu – nebo na nebesa, použijeme-li respektovaný výraz, kterým nás Peršané a pak Bible naučili označovat Boha.

Metafyzické nemusí být nutně rozvinuto v explicitní systém, který by formuloval ten či onen filosof. Může naopak tvořit určitou implicitní, snad i nevědomou atmosféru, určitý „vzduch, který dýcháme“. Tak tomu bylo u velkých tradičních civilizací, v nichž byly lidem transcendentní skutečnosti různými způsoby zpřístupněny. Lidé je zcela přirozeně vlastnili ve formě něčeho téměř bezprostředně zakoušeného: ve struktuře vesmíru (ať už byl předmětem polovědeckého popisu nebo mytického vyprávění); ve vlivu, který na vědomí vyvíjely tradice přejaté od předků; v pradávne genealogii božských sil, tj. těch, které Řekové označovali za „ty nejsilnější“ a které, přestože svět nestvořili, řídí náš osud.

Jak známo, jeden myšlenkový směr se během novověku v Evropě a v jejích zámořských koloniích snažil překonat dědictví minulosti a z této emancipace si udělal program – jednalo se o osvícenství. I ono však znovu zavedlo transcendentci, která již nebyla vertikální, nýbrž horizontální. Představa horizontální transcendentce získala v polovině osmnáctého století podobu zářivé budoucnosti zaslíbené lidstvu, již bude jednoho dne dosaženo pokrokem. Třebaže tato budoucnost byla od současnosti vzdálená, lidstvo se k ní mělo postupně přibližovat. Elity devatenáctého století touto nadějí žily a zařídily, aby ji školní výuka rozšířila mezi široké vrstvy obyvatelstva. A dokonce i dnes, navzdory dvěma katastrofám, jež přineslo následující století – nedávno jsme si připomněli sté výročí konce první z nich –, existuje nezanedbatelné množství nenapravitelných naivů, kteří se touto iluzí stále utěšují.

Ať už si o důvěryhodnosti obsahu těchto příslibů myslíme cokoli, zůstává nepochybné, že takzvaná „horizontální transcendentce“ předpokládá něco, co je ve skutečnosti třeba nejprve dokázat – tedy že ať už se bude dít cokoli, lidstvo má v každém případě budoucnost. Tento předpoklad lze však velmi snadno zpochybnit. Dokonce i když odmítneme noční můru astronomické katastrofy, není budoucnost lidstva jednoduše zaručena. Závisí na naší vůli: disponujeme totiž prostředky k tomu, se na kolektivní úrovni zlikvidovat, ať už přímo, nebo nepřímo, vědomě, nebo nevědomě, náhle, nebo postupně... Z tohoto

důvodu může být budoucnost lidstva zajištěna pouze naším svobodným rozhodnutím. Co by to ovšem bylo za transcenci, kdyby závisela na našem rozhodnutí? Transcendentní je to, na čem závisíme my, a ne to, co závisí na naší dobré vůli.

Pouze vztah k transcenci, kterou lze vyjádřit „vertikální“ představou – tj. jako to, co je „v nebi“ –, může zajistit naši spásu.

Metafyzika, nebo spíše metafyzično – tj. *to*, co je metafyzické – opouští nebeskou sféru a získává praktický pozemský rozměr. Opouští abstrakci, aby se stalo konkrétní zkušeností. Přestává být oblastí vyhraněnou pro elity filosofů z povolání a stává se společným vlastnictvím každého z nás. Ztrácí své privilegované prvky, aby se stalo každodenní starostí. Všichni jsme, aniž bychom to věděli, metafyziky vtaženými do dobrodružství člověka, dobrodružství, které může pokračovat jen tehdy, pokud rozhodnutí, která napříště učiníme, budou tak či onak plně implikovat metafyziku. Podle hrdinské epiky, kterou nám odkázala středověká literatura, vystavuje budoucí rytíř v dobrodružství zkoušku svou urozenost a stvrzuje ji, vyjde-li z něj jako vítěz. Metafyzický charakter úkolu, který musíme vykonat, zapojuje celý lidský rod do riskantního dobrodružství života a propůjčuje mu jako celku důstojnost urozenosti.

Paříž, 11. listopadu 2018

I. KAPITOLA
METAFYZIKA JAKO VĚDĚNÍ
A JAKO ŽITÁ ZKUŠENOST

V podtitulu této práce užívám slovo „metafyzický“³ jako adjektivum. Toto adjektivum pochází ze substantiva metafyzika. A toto substantivum v jediném slově shrnuje řecké slovní spojení, které se skládá ze tří slov: *meta ta fysika*. Žádný z těchto dvou přechodů – od slovního spojení k substantivu a pak od substantiva k adjektivu – není samozřejmý, stejně jako není samozřejmý ani přesný smysl výchozího slovního spojení.⁴

§ 1. OD KNIHY K SUBSTANTIVU A DÁLE K ADJEKTIVU

Již na samotné skutečnosti, že existuje disciplína, věda nebo jednoduše řečeno oblast zkoumání nazývaná „metafyzika“, v jejímž rámci se kladou určité otázky a podávají se na ně odpovědi, není nic samozřejmého. *Ta meta ta fysika* je v první řadě název, sám o sobě velmi problematický, jednoho Aristotelova díla, nebo spíše souboru několika pojednání.

Tento název ovšem nepochází od filosofa samotného. Poprvé se objevuje v 1. století po Kristu v textu Mikuláše z Damašku, který máme k dispozici pouze v syrštině a ve kterém je výraz přeložen velmi doslovně jako „po přírodě“ (*d³-bātar k³yānāyātā*).⁵ Dlouho se mělo za to, že název dal těmto pojednáním knihovník, a to pouze z důvodů jejich uspořádání. To

³ Francouzské slovo „*métaphysique*“ (metafyzický) se od substantiva „*la métaphysique*“ (metafyzika) liší jen tím, že nemá člen. – Pozn. překl.

⁴ Viz L. Brisson, *Un si long anonymat*, in: J.-M. Narbonne – L. Langois (ed.), *La Métaphysique. Son histoire, sa critique, ses enjeux*, Vrin – Presses de l'université de Laval, Paris – Québec 1999, s. 37–40.

⁵ Viz Mikuláš z Damašku, *On the Philosophy of Aristotle*, Brill, Leiden 1965, kniha II, s. 75.